“Institutional aspects of educational quality management in higher educational establishments”

AUTHORS	Inna Dybach https://orcid.org/0000-0003-4237-8709 http://www.researcherid.com/rid/U-2756-2017

ARTICLE INFO	Inna Dybach (2019). Institutional aspects of educational quality management in higher educational establishments. *Economics of Development*, *18*(1), 33-43. doi:10.21511/ed.18(1).2019.04
DOI	http://dx.doi.org/10.21511/ed.18(1).2019.04
RELEASED ON	Monday, 10 June 2019
RECEIVED ON	Friday, 16 November 2018
ACCEPTED ON	Monday, 18 March 2019

LICENSE	This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

JOURNAL	"Economics of Development"
ISSN PRINT	1683-1942
ISSN ONLINE	2304-6155
PUBLISHER	LLC “Consulting Publishing Company “Business Perspectives”
FOUNDER	Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

NUMBER OF REFERENCES	NUMBER OF FIGURES	NUMBER OF TABLES
35	2	5

© The author(s) 2026. This publication is an open access article.

BUSINESS PERSPECTIVES

Publisher
LLC "CPC "Business Perspectives"
Hryhorii Skovoroda lane, 10,
Sumy, 40022, Ukraine
www.businessperspectives.org

S. KUZNETS KHNUE

Founder
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, 61166, Ukraine
http://www.hneu.edu.ua/

Received on: 16th of November, 2018
Accepted on: 18th of March, 2019

© Inna Dybach , 2019

Inna Dybach, Ph.D. in Economics Sciences, Associate Professor, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, Mykolaiv, Ukraine

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Inna Dybach (Ukraine)

INSTITUTIONAL ASPECTS OF EDUCATIONAL QUALITY MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Abstract

Higher education in Ukraine, as one of the prerequisites for national security and competitiveness of the country, needs to be reformed, first of all in the context of improving the quality of educational services. Educational quality studies have confirmed that the educational system does not adequately address the needs of customers and those who receive education. In this regard, the purpose of the article is to study the theoretical aspects of the institutional provision of the quality management process of higher education. Methods of dialectical cognition, comparative analysis, content analysis and a comprehensive approach to the analysis of transformations in the field of higher education are used in this work. A prerequisite for ensuring the quality of higher education is the definition of the hypostasis of the relevant procedures, among which process, functional and evaluation are identified. The author has established that the institutional environment in the field of education is an ordered set of legally established norms and informal rules that determine the conditions for the functioning of institutions of higher education, structure the relationship between the subjects of the educational process and are formed within the educational system. The article deals with a wide network of organizations that form the institutional environment of the national higher education, which, according to the levels of government, are divided into international, national, regional and local. The author notes that state agencies for ensuring the quality of education have the largest share in the formation of the institutional environment of the educational sphere. This often leads to a conflict of interests of stakeholders, which can be solved by the introduction of the Institute of Independent Educational Auditors.

Keywords Educational services, quality, quality management of educational services, higher educational establishments, institutional environment

JEL Classification J23, M10

І. Л. Дибач (Україна)

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація

Вітчизняна вища освіта, як одна із передумов національної безпеки та конкурентоспроможності країни, потребує реформування, в першу чергу в контексті підвищення якості надання освітніх послуг. Дослідження якості освіти підтвердили недостатнє опікування освітньої системи потребами замовників та здобувачів освіти. У зв'язку з цим метою публікації є опрацювання теоретичний аспектів інституційного забезпечення процесу управління якістю вищої освіти. В роботі використані методи діалектичного пізнання, порівняльного аналізу, контент аналізу та комплексний підхід до аналізу перетворень у сфері вищої освіти. Передумовою забезпечення якості вищої освіти є визначення іпостасей відповідних процедур, серед яких виокремлено процесні, функціональні та оціночні. Автор встановив, що інституціональне середовище в сфері освіти представляє собою впорядкований набір законодавчо закріплених норм та неформальних правил, що визначають умови функціонування закладів вищої освіти, структурують взаємовідносини між суб'єктами освітнього процесу та формуються в межах освітньої системи. В статті опрацьовано широка мережа організацій, що формують інституційне середовище вітчизняної вищої освіти, які, відповідно до рівнів управління, поділяються на міжнародні, національні, регіональні та місцеві. Автор зазначає, що найбільшу питому вагу у формуванні інституціонального середовища освітньої сфери мають державні агенції із забезпечення якості освіти. Це нерідко призводить до конфлікту інтересів стейкхолдерів, який можна розв'язати запровадженням інституту незалежних освітніх аудиторів.

Ключові слова Освітні послуги, якість, управління якістю освітніх послуг, вищі навчальні заклади, інституційне середовище

Класифікація JEL J23, M10

ВСТУП

Розбудова ефективної системи забезпечення якості освітніх послуг закладів вищої освіти є важливою передумовою суспільного прогресу та економічного розвитку країни в цілому. Міжнародні дослідження якості вищої освіти [20] засвідчують, що показники якості вищої освіти України, її конкурентоспроможності є доволі неоднорідними при цьому відповідно до кількісного показника охоплення вищою освітою - Україна перебуває в числі перших 10-15 країн світу.

Маркетингові дослідження якості вітчизняної освіти [10] засвідчують незадоволеність респондентів якістю освітніх послуг, що надають українські заклади вищої освіти (ЗВО). Переважна часта опитаних вказують на недостатній зв'язок ЗВО з реальним сектором економіки, що обумовлює неготовність випускників вишів до виходу на ринок праці. Отримані результати загальнонаціонального опитування та спостереження за діяльністю вітчизняних ЗВО дозволяють стверджувати, що українська вища освіти потребує реформування. Вагомо, що солідарність в цьому питанні знаходимо і у можновладців – стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [20] зумовлює необхідність реформування системи управління вищої освіти з метою для забезпечення рівного доступу до якісної вищої освіти та захисту національних інтересів. При цьому має бути враховано потреби всіх інституційних стейкхолдерів вищої освіти, забезпечено справедливий рівень конкуренції між ЗВО та посилено взаємозв'язок із вимогами ринку праці.

1. ЛІТЕРАТУРНИЙ ОГЛЯД

Розгляду обумовленої проблеми присвячені чисельні праці вітчизняних і закордонних науковців та практиків. Найбільш помітними виглядають публікації що висвітлюють питання управління якістю освітніх послуг. Серед них згадаємо роботи Белова (2018) [2], Вакарчука (2013) [33], Парсяка (2015) [24], Плисенко (2016) [26], Перелона (2007) [25], Салліса (2002) [30]. Інституціональне забезпечення закладів вищої освіти потрапляють у коло наукових інтересів Василенко (2013) [34], Гринькевич (2016) [11], Данько (2004) [6], Липової (2015) [18] тощо. Однак, недостатньо вивченими залишаються інституціональні аспекти управління якістю освітніх послуг закладами вищої освіти в ринкових умовах. Так, існують дискусії щодо розуміння сутності інституціонального середовища ЗВО та його складових в контексті управління якістю наданих нами послуг.

2. МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою публікації є вивчення теоретичних передумов інституційного забезпечення процесу управління якістю освітніх послуг в закладах вищої освіти.

3. МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічним підґрунтям проведеного дослідження є діалектичний метод пізнання системних явищ, метод порівняльного аналізу та комплексний підхід до аналізу перетворень у сфері надання освітніх послуг, метод контент-аналізу.

4. РЕЗУЛЬТАТИ

Опрацювання тенденцій в управлінні якістю вищої освіти засвідчує, що для її управління важливим є реалізація як зовнішніх так і внутрішніх механізмів забезпечення якості. Щодо останніх, то їх забезпечують самі освітні установи і мова йде, в першу чергу, про самооцінювання, стратегічне планування, моніторинг та вдосконалення якості надання освітніх послуг. Процедури забезпечення якості вищої освіти набувають наступні три іпостасі [25, с. 164]:

http://dx.doi.org/10.21511/ed.18(1).2019.04

- процесні процедури. Це такі процедури, які сконцентровані на освітньому або дослідницькому процесі та не мають першочергової мети оцінювати освітню послугу на виході;
- функціональні процедури орієнтовані на створення умов для ефективного виконання системою вищої освіти своїх економічних, соціальних та культурних функцій;
- оціночні процедури, де результат якості освіти оцінюються відповідно до певних критеріїв і стандартів. В залежності від сфери застосування розрізняють внутрішні (аутодіагностика) та зовнішні (експертна оцінка) процедури. За способом формалізації виділяють якісні та кількісні.

Розуміння освітньої послуги як сукупності корисних властивостей, які повинні забезпечити потреби споживачів, пов'язані з одержанням омріяного рівня кваліфікації [8, с. 385] дозволяю констатувати, що здатність ВНЗ забезпечити належне отримання згаданих властивостей обумовлює рівень його конкурентоспроможності. Однак, на ринок освітніх послуг значною мірою впливає держава та її органи управління. Тож, спроможність вітчизняних ЗВО до ефективного ведення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг значною мірою визначається інституціональним середовищем. В інституціональній стратегії питання забезпечення належної якості надання освітніх послуг мають займати провідне місце та розглядатися систематично. Якість надання освітніх послуг доцільно розглядати в довготривалій перспективі із застосуванням інструментів стратегічного менеджменту. При цьому обов'язковою є орієнтація інституціональної стратегії на набувача освітньої послуги. Доцільність застосування споживацького підходу до процесу стратегічного планування в закладах вищої освіти обумовлений особливістю освітньої послуги як специфічного товару (невідчутність на дотик, невіддільність від надавача; неможливістю статичного зберігання тощо). В цьому контексті для успішної реалізації стратегії підвищення якості вищої освіти ключовими є питання формування демократичного та адекватного інституційного середовища.

Трансформації, що відбуваються зараз на ринку освітніх послуг причиняють доцільність формування методологічного підґрунтя оцінки конкурентоспроможності вищої освіти в контексті дослідження системи формальних та неформальних інститутів. Вагомості, при цьому, набуває необхідність орієнтування у різномастості як самих освітніх провайдерів так і у послугах, які вони пропонують споживачам. Несталими, окрім іншого, є і сукупність екзогенних та ендогенних чинників, що формують маркетингове середовище вищої освіти та визначають ефективність процесів підвищення якості освітніх послуг. Першочерговим, при досягненні належного рівня якості та конкурентоспроможності вищої освіти, є дотримання таких методологічних принципів і підходів, які здатні забезпечити об'єктивність, доцільність, адекватність та практичну значимість результатів. Серед них вирізняються: системність (дослідження об'єкта як цілісної сукупності його елементів), компліментарність (з'ясування та формулювання згуртованості зв'язків, що є вирішальними у процесах взаємодії та взаємодоповнення самостійних соціально-економічних систем [34]) та розвиток (дослідження об'єкта у різних часових проекцій.

Передумовою розробки процедур підвищення якості вищої освіти в інституціональній іпостасі є усунення суперечностей у трактуванні самого терміну «інституціональне середовище». В Таблиці 1 наведено підходи до визначення даної економічної категорії, які у найбільш узагальненому вигляді набувають процесних, структурних та функціональних ознак.

Таблиця 1. Дефініція змісту терміну «інституціональне середовище»

Джерело: упорядковано автором за [3-6; 9; 14; 15; 17; 18; 23; 26].

Підхід	Автори	Визначення
Процесний	Данько (2004) [6], Драчук, Кочшкова та Трушкіна (2012) [7]	Сукупність формальних (політичні, соціальні, юридичні) і неформальних правил і норм, що регулюють господарську діяльність. Основним підґрунтям їх дотримання є специфічні економічні механізми та структури контролю
Структурний	Климахина (2004) [14], Ляховець (2014) [17], Кірдіна (2001) [16], Чубарь (2013) [4, с. 100], Коваленко (2013) [15; с. 94]	Генерація як формальних, так і неформальних (традиційних) правил, які формують інституціональне середовище суспільства, що утворює загальну основу для здійснення ефективного виробництва, розподілу та обміну продукцією
Функціональний	Манцуров (2011) [19], Юргель (2006) [13], Чухно (2012) [5]	Пов'язані між собою економічні, політичні, юридичних, соціальних та ідеологічні (неформальні) базові інститути, на основі яких постійно функціонують різноманітні форми конкретних соціальних відносин та розвиток економіки

Детальне опрацювання підходів до з'ясування сутності «інституціонального середовища» з визначенням компонентного складу цього поняття [9] дозволило виділити основні елементи поняття, що досліджується (Таблиця 2) та побудувати абстрактну модель його змістовного складу (Рисунок 1).

Таблиця 2. Елементи поняття «інституціональне середовище»

Джерело: складено автором за [1; 4; 6; 7; 13; 15; 17; 19; 23; 29; 31; 32;]

Елементи	Автори
Політичні інститути - a_1	Ляховець (2014) [17], Чубарь (2013) [3, с. 100], Данько (2004) [6], Юргель (2006) [13], Сімонова (2011) [29], Коваленко (2013) [15, с. 94], Ткач (2012) [31, с. 230], Турчіна (2007) [32, с. 115]
Економічні інститути – a_2	Ляховець (2014) [17], Чубарь (2013) [4, с. 100], Сімонова (2011) [29], Драчук, Кочшкова та Трушкіна (2012) [7], Коваленко (2013) [15, с. 94], Ткач (2012) [31, с. 230], Турчіна (2007) [32, с. 115]
Соціальні інститути – a_3	Ляховець (2014) [17], Чубарь (2013) [4, с. 100], Данько (2004) [6], Юргель (2006) [13], Сімонова (2011) [29]; Драчук, Кочшкова та Трушкіна (2012) [7], Ткач (2012) [21, с. 230], Турчіна (2007) [32, с. 115]
Ідеологічні інститути – a_4	Ляховець (2014) [17], Чубарь (2013) [4, с. 100]
Юридичні правила – a_5	Данько (2004) [6], Юргель (2006) [13], Сімонова (2011) [30], Коваленко (2013) [15, с. 94]
Нормативно-правова та законодавча база – a_6	Драчук, Кочшкова та Трушкіна (2012) [7]
Неформальні (традиційні) норми – A_1	Ляховець (2014) [17], Чубарь (2013) [4, с. 100], Данько (2004) [6], Юргель (2006) [13], Сімонова (2011) [29], Драчук, Кочшкова та Трушкіна (2012) [7], Коваленко (2013) [15, с. 94], Манцуров (2011) [19, с. 26], Олейник (2002) [23, с. 43]
Формальні правила – A_2	Ляховець (2014) [17], Чубарь (2013) [4, с. 100], Данько (2004) [6], Юргель (2006) [13], Сімонова (2011) [29], Драчук, Кочшкова та Трушкіна (2012) [7], Коваленко (2013) [15, с. 94], Манцуров (2011) [19, с. 26], Олейник (2002) [23, с. 43]

Від так в процесі формування інституціонального середовища вищої освіти важливим є метаморфози поведінки стейкхолдерів, а ключовими компонентами слід назвати:

A_1 –традиційні правила = $\{a_3, a_4\}$;

A_2 – формальні правила = $\{a_1, a_2, a_5, a_6\}$.

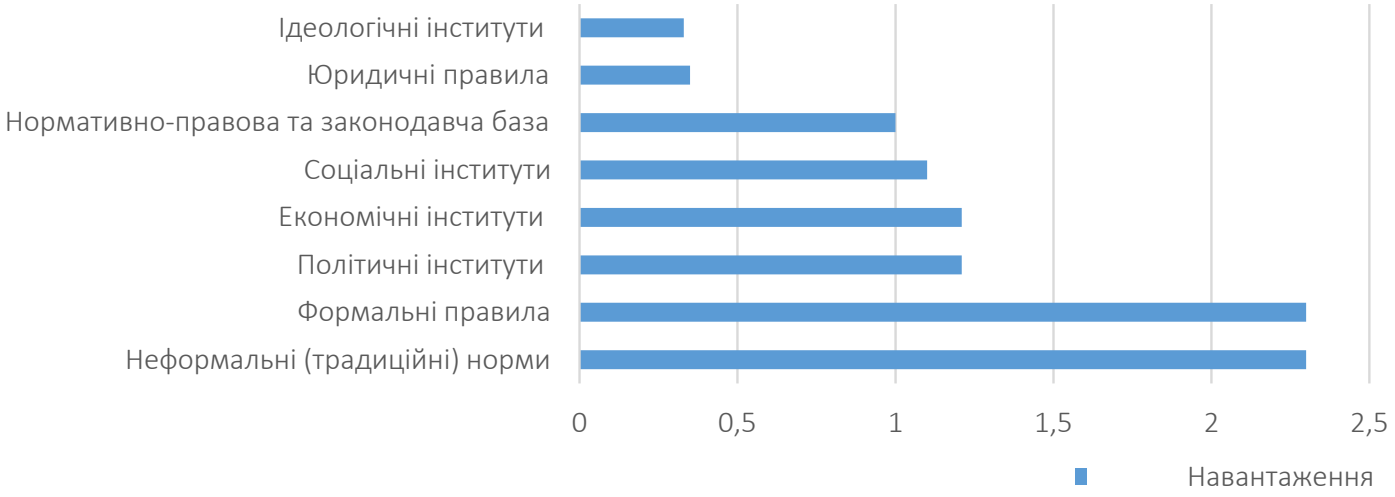

Рисунок 1. Абстрактна модель змістовного складу категорії «інституціональне середовище»

Джерело: побудовано за результатами Таблиці 2.

http://dx.doi.org/10.21511/ed.18(1).2019.04

Слід зазначити, що вивчення понятійно-категоріального апарату інституційного забезпечення управління якістю освітніх послуг виявило плутанину у розмежуванні понять «інституціональне середовище» та «інституціональна структура». Так, наприклад, Смагін (2002) [30, с. 42], визначає інституціональну структуру як сукупність інститутів, інституціонального середовища, ринкових організацій. Зазначаючи, при цьому, що інституціональне середовище складається із інститутів, формальних та неформальних правила, організацій. Олійник (2002) [23] вважає, що інституціональний устрій формують інститути, організації, держава, неформальні інститути загального порядку, орієнтовані на забезпечення синергетичного ефекту діяльність відповідного сектору економіки у вигляді найкращого поєднання інтересів усіх учасників. На думку Бабидорича (1] (2014, с. 164] сукупність інститутів й інституціональних структур складають інституціональне середовище, де функціонують його елементи. «Інституціональне середовище», за визначенням автора, ідентичне поняттю «система», позаяк середовище є сукупністю взаємопов'язаних інститутів і метою роботи системи є забезпечення злагодженості умов функціонування з ознаками взаємодоповнення, ієрархічності та інтегрованості. Ми погоджуємося з твердженням автора [1, с. 164] стосовно доцільності розмежування інституціонального середовища та інституціональної структури через виокремлення інститутів та інституцій.

Отже, інституціональне середовище в сфері вищої освіти пропонуємо розглядати як впорядкований набір законодавчо закріплених норм та неформальних правил, що визначають умови функціонування ЗВО, структурують взаємовідносини між усіма зацікавленими особами (стейкхолдерами) освітнього процесу та формуються в межах освітньої системи.

В свою чергу, в сфері вищої освіти інституціональна структура визначається як багаторівнева система елементів, взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих, інтегрованою функцією яких є надання якісних освітніх послуг. Інституціональна структура в освітньому середовищі представлено інститутами, які, за рахунок імплементації певних правил (законодавчо закріплені юридичні, економічні, правові норми, традиції, звичаї), впливають на освітянські процеси та обумовлюють відповідний рівень якості вищої освіти.

Близьким за змістом до інституціонального середовища є термін «інституціональний порядок», проте інституціональній порядок в сфері вищої освіти передбачає ще триваліші та міцніші зв'язки між інституціями, що мають вплив на освітній процес [22].

Інституціональна структура, яка покликана імплементувати механізми покращення якості вищої освіти, сприяти поглибленню взаємозв'язку між суб'єктами освітнього процесу та забезпечувати узгодженість їх інтересів, визначається умовами, що сформувалися в інституційному середовищі. Важливою передумовою з'ясування ролі інституційного середовища вищої освіти в управління якістю надання освітніх послуг є визначення основних суб'єктів освітянського процесу. Стейкхолдерами (зацікавленими у якісній освіті) інституційного середовища в системі вищої освіти є набувачі освітніх послуг ЗВО (абітурієнти та здобувачі відповідних освітніх рівнів); навчальні заклади; громадськість; конкуренти; державні установи тощо. Детальна ідентифікація груп стейкхолдерів у вітчизняній вищій освіти наведена в таблиці 3.

Таблиця 3. Суб'єкти інституціонального середовища в системі вищої освіти України

Джерело: власні дослідження та узагальнення [1; 4; 11; 17; 20].

Групи стейкхолдерів		Ідентифікація стейкхолдерів системи вищої освіти
Ендогенного впливу	Набувачі освітніх послуг	Здобувачі першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня освіти; Аспіранти; Докторанти; Слухачі центрів післядипломної освіти
	Надавачі освітнього продукту	Менеджмент закладів вищої освіти; Професорсько-викладацький склад ЗВО; Співробітники ЗВО

Таблиця 3 (продовження). Суб'єкти інституціонального середовища в системі вищої освіти України

Групи стейкхолдерів		Ідентифікація стейкхолдерів системи вищої освіти
Екзогенного впливу	Постачальники	Школи;
		Освітні установи різних типів та видів;
		Держава (через розподіл держзамовлення);
		Домашні господарства;
		Корпорації;
		Об'єднання та громадські організації
	Користувачі	Держава;
		Корпорації;
		Місцеві громади;
		Освітні установи різних типів та видів
	Акредитаційні органи	Міністерство освіти і науки України;
		НАЗЯВО;
		Організацій, що здійснюють ліцензування; акредитацію та сертифікацію
	Партнери	Зарубіжні освітні установи;
		Міжнародні освітні інституції;
		Корпорації;
		Підприємства-партнери з освітнього стажування та проходження професійної практики;
		Центри зайнятості та рекрутингові агенції;
		Громадські організації та об'єднання в сфері вищої освіти;
		Засоби масової інформації

З метою більш детального аналізу побудови інституціонального забезпечення реалізації партнерських відносин складові інституціонального середовища важливо розглядати інституціональну структуру відповідно до рівнів управління (міжнародний, національний, регіональний та місцеві рівні) освітні послуги (Рисунок 2).

В умовах інтернаціоналізації системи вищої освіти все більшої вагомості у інституціональних аспектах розбудови вітчизняної освітньої системи набувають міжнародні інституції. Відомості, наведені у таблиці 5, дозволяють стверджувати, що міжнародні агенцій із підвищення якості або забезпечують впровадження стандартів глобальної освітньої політики, або виступають у ролі консалтингових організацій. Втім зазначимо, що визначальну позицію тут займає Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури, де з 1954 року Україна є повноправним членом [21, с. 277].

Національний рівень інституційного середовища вищої освіти, в контексті підвищення її якості, представлений різноманітними державними структурами; громадськими організаціями; закладами вищої освіти. Основним функціональним навантаженням яких є розробка зовнішніх та внутрішніх системи управління якістю надання освітніх послуг.

Рушійним важелем піднесення рівня якості вищої освіти в Україні має стати створення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), який є незалежним постійно діючим колегіальним органом, що уповноважений реалізовувати державну політику у сфері забезпечення якості вищої освіти [35, ст. 16-17]. Відповідно до статті 18 Закону України «Про вищу освіту» основними завданнями НАЗЯВО є: 1) формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розробка положення про акредитацію освітніх програм; 2) аналіз якість освітньої діяльності закладів вищої освіти; 3) проведення інституційної акредитацію; 4) формування пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти; 5) формування єдиної базу даних запроваджених закладами вищої освіти спеціалізацій; 6) проведення акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти; 7) формування критеріїв оцінки якості освітньої діяльності закладів вищої освіти України, за якими можуть визнача-

http://dx.doi.org/10.21511/ed.18(1).2019.04

Рисунок 2. Інституціональні засади забезпечення якості вищої освіти

Джерело: складено автором за [11; 20].

Таблиця 4. Основні функції організації, що формують інституційне середовище забезпечення якості освіти на міжнародному рівні

Джерело: [11; 21 с. 88-95].

Міжнародні організації	Рік заснування, штаб квартира	Функції
Міжнародний рівень		
ЮНЕСКО (UNESCO)	1946; Париж (Франція)	Розвиток вищої освіти, аналіз та оцінка освітніх систем; реалізація заходів щодо забезпечення еквівалентності освіти; підготовка освітянських кадрів; сприяння міжнародному співробітництву у вузівські науці
Міжнародний інститут планування освіти (UNESCO, IIEP)	1956; Париж (Франція)	Підготовка спеціалістів з планування та адміністрування вищої освіти; підтримка процесів покращення якості освітньої політики; удосконалення процесів оцінювання якості освітніх програм; сприяння обміну досвідом в сфері управління якістю освіти

Таблиця 4 (продовження). Основні функції організації, що формують інституційне середовище забезпечення якості освіти на міжнародному рівні

Міжнародні організації	Рік заснування, штаб квартира	Функції
Міжнародне бюро освіти (UNESCO, IBE)	1929; Женева (Швейцарія)	Розробка та сприяння впровадженню інновацій в сфері освіти; забезпечення якості та актуальності освіти; практична підтримка процесів підвищення якості освіти
Статистичний інститут ЮНЕСКО (UNESCO Institute for Statistics)	1999; Монреаль (Канада)	Збір, обробка, перевірка та розповсюдження відомостей про рівень освіти; розробка рейтингів конкурентоспроможності національних освітніх систем; створення баз даних для порівняння потоків іноземних студентів.
Комітет з питань освітньої політики ОЕСР (OECD)	1961; Паріж (Франция)	Здійснює пошук та аналіз ідей щодо підвищення якості освіти та надає рекомендацій урядам країн щодо управління якістю освіти
Міжнародна асоціація університетів (IAU)	1950; Париж (Франція)	Створення правової бази регламентування взаємовідносини закладів вищої освіти, та захист інтересів ЗВО на світовій арені; фінансова підтримка членів організації через систему грантів та премій
Міжнародна експертна група по ранжируванню (IREG)	2009; Брюссель (Бельгия)	Забезпечення методологічного та організаційного сприяння піднесення якості вищої освіти засобами ранжування; аудит національних, регіональних та світових університетських (академічних) рейтингів
Міжнародна мережа агентств забезпечення якості вищої освіти (INQAAHE)	1991; Барселона (Испания)	Збирання та розповсюдження інформації щодо вдосконалення якості вищої освіти; здійснення досліджень в сфері якості; консультування учасників щодо визначення стандартів діяльності ЗВО та надання допомоги у визнанні міжнародних кваліфікацій
Міжнародна асоціація президентів університетів (IAUP)	1964; Нью-Йорк (США)	Розробка процедур поліпшення якості освіти шляхом уніфікації, академічного обміну та співробітництва;
Європейський рівень		
Європейський центр вищої освіти	1972; Бухаресті (Румунія)	Сприяє поглибленню та покращенню співпраці країн-учасниць (країни Європи, Північної Америки та Ізраїль) в галузі вищої освіти
Агентство з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (EACEA)	2006; Брюссель (Бельгия)	Розробка рекомендацій щодо фінансування освітніх програм та керування ними; забезпечення порівняльними даними та аналізування освітніх систем і політики європейських кран; публікація тематичних звітів, спеціальних досліджень та оглядів тощо
Європейська асоціація університетів (EUA)	2001; Брюссель та Женева	Сприяння поширенню європейського простору вищої освіти, поглиблення інтернаціоналізації вищої освіти, здійснення досліджень та інновацій в освітянський сфері
Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA)	2000; Брюссель (Бельгия)	забезпечення поглиблення співпраці європейських ЗВО та реального бізнесу; підвищення якості професійно-технічної освіт; покращення успішності студентів
Європейський союз студентів (ESIB)	1982; Брюссель (Бельгия)	Репрезентація та просування соціальних, економічних і культурних інтересів студентів на європейському рівні

тися рейтинги закладів вищої освіти України; 8) розробка вимог до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені, розробка порядку їх присудження спеціалізованими вченими радами; 9) розробка положення про акредитацію спеціалізованих вчених рад; 10) акредитація незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, ведення їх реєстр [35, ст. 18].

Передумовою забезпечення ефективності функціонування створеної інституції та реалізації напрямків, визначених Стратегією реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [20], є налагодження тісних зв'язків НАЗЯВО з мережею агенцій Центральної та Східної Європи. Тож не дивно, що дане питання стало одним із ключових в рамках реалізації грантової програми «Еразмус +».

Крім НАЗЯВО, інституційне середовище підвищення якості та конкурентоздатності вищої освіти в Україні представлено чисельною кількістю громадських організацій, серед яких найбільш авторитетними є Інститут лідерства, інновацій та розвитку (ІЛІР) та аналітичний центр CEDOS. Узагальнюючи відомості щодо наведених інституцій, представлених в роботі Гринькевича та Левицької (2017) [11, с. 88] та інформації на офіційних сторінках мережі Інтернет [12], зазначимо, що діяльність ІЛІР зорієнтовано на розбудову освітньої системи інноваційного типу через реалізація міжнародних і національних освітніх проектів; а метою функціонування CEDOS є виконання різного роду аналітики: Моніторинг процесу

http://dx.doi.org/10.21511/ed.18(1).2019.04

реформування національної вищої освіти, побудова рейтингів прозорості українських вишів, розробка нової моделі державного замовлення на підготовку фахівців тощо.

Безумовно, інституціональні аспекти вищої освіти визначають вектор реформування освітянського простору з урахуванням національних особливостей цієї сфери. Освітні реформи в Україні сьогодні знаходяться на стадії імплементації. Напрямки їх реалізації окреслено в запропонованій Міністерством освіти і науки «Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року» (Таблиця 6).

Таблиця 5. Напрямки забезпечення якості освіти відповідно до Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року

Джерело: [20].

Елемент реформи	Суть
Місія	Розбудова конкурентоспроможної системи вищої освіти в Україні на підвалинах стандартів Європейського простору вищої освіти та Європейського дослідницького простору в контексті досягнення відповідності вищої освіти потребам суспільства та вимогам ринку
Суть	Створення такої системи управління якістю вищої освіти, яка б відповідала європейським стандартам та враховувала найкращий світовий досвід з цього питання
Передумови	Недосконалість системи забезпечення якості вищої освіти через недостаню участь державних, громадських та професійних стейкхолдерів; відсутність ґрунтовної комунікації між стейкхолдерами вищої освіти щодо розробки ефективної системи забезпечення якості освітніх послуг; недостатня поінформованість суспільства у питаннях якості вищої освіти як передумови забезпечення національної безпеки та розвитку економіки країни
Задачі	Розробка методичних рекомендацій щодо створення системи управління якістю освіти та практична допомога закладам вищої освіти в цьому; створення правової та організаційної бази для розширення можливостей незалежних установ з оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; формування стандартів вищої освіти керуючись міжнародним досвідом та з залученням стейкхолдерів до їх розробки; розробка акредитаційно-ліцензійних умов в контексті забезпечення розвитку справедливої конкуренції на ринку вищих освітніх послуг
Ризики	Відсутність автономності закладів ЗВО, забюрократизованість системи вищої освіти; корупція; нестача відповідних кадрів; недостатнє фінансування
Залишкові проблеми	Недосягнення якості українських ЗВО рівня провідних міжнародних освітніх систем; прогалини у організаційному забезпеченні якості вищої освіти; недостатнє
Індикатори	Позитивна оцінка системи внутрішнього забезпечення якості більшості українських ЗВО; збільшення кількості незалежних організацій з оцінювання якості освіти; членство НАЗЯВО у міжнародних організаціях із забезпечення якості освіти

ОБГОВОРЕННЯ

Відставання української вищої освіти від європейської обумовлене ще й погіршенням соціальноекономічного становища набувача освіти, пасивністю здобувачів освітніх рівнів у відстоюванні права на якісну освіту та слабкою мотивацією професорсько-викладацького складу ЗВО до підвищення своїх компетенцій.

Національне інституційне середовище забезпечення якості вищої освіти перебуває у фазі бурхливого розвитку. Трансформації в освітньому середовищі мають бути зорієнтовані на інтереси суспільства. Ключові елементи інституціонального середовища вищої світи доцільно вибудовувати виходячи із ринкової кон'юнктури з активним залученням замовників та користувачів освітніх послуг до розробки навчальних програм. Певні зрушення в цьому напрямку є: так Закон України «Про вищу освіту» [35, ст. 23] говорить про незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Це недержавні організації (які обов'язково мають бути акредитовані НАЗЯВО), які покликані розробляти рекомендації та надавати допомогу закладам вищої освіти в організації системи забезпечення якості надання освітніх послуг, через проведення оцінювання освітніх програм, результатів навчання та/або закладів вищої освіти (їхніх структурних підрозділів). В той же час в законі зазначено, що незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть лише вносити пропозиції НАЗЯВО щодо акредитації тієї чи іншої освітньої програми. Тож, добровільність та виключно рекомендаційних характер висновків таких інституцій (останнє слово залишається НАЗЯВО) значно уповільнює їх розвиток.

Якісно новий рівень інституціонального забезпечення якості вищої освіти може бути досягнутий за рахунок запровадження інституту незалежних освітніх аудиторів. Як зазначають окремі дослідники [28], ефективне функціонування незалежної системи забезпечення якості вищої освіти є однією з концептуальних засад реформування вищої освіти в Україні. На нашу думку, діяльність такої інституції дозволить відійти від формальних ознак оцінювання якості у бік оцінки якісних показників роботи ЗВО; забезпечить прозорість акредитаційних та регуляторних механізмів; сприятиме розбудові ринкового освітнього середовища на засадах справедливої конкуренції.

ВИСНОВКИ

Трансформації світової економічної системи вимагають швидкої реакції держави на виникаючі глобалізаційні виклики та загрози. Ключовим елементом суспільного розвитку та економічного піднесення є рівень якості вищої освіти як основа національної безпеки та конкурентоспроможності країни. Процедури забезпечення якості вищої освіти проявляються у процесних, оціночних та функціональних іпостасях. Значний вплив на ринок освітніх послуг має держава через інституціональне середовище. Інституціональне середовище в сфері вищої освіти виявляється як впорядкований набір законодавчо закріплених норм та неформальних правил, що визначають умови функціонування ЗВО, структурують взаємовідносини між усіма зацікавленими особами (стейкхолдерами) освітнього процесу та формуються в межах освітньої системи. Складові інституційне середовище доцільно розглядати в контексті рівнів управління якістю освіти, виділяючи міжнародний, національний, регіональний та місцевий рівні. Значний вплив на забезпечення якості вищої освіти мають міжнародні інституції. Щодо національного рівна, то тут слід визнати, що всі важелі впливу в державних органах управління освітою. Тому, забезпечення якості вітчизняної освіти здебільшого носить формальний характер. Створення інституту незалежних освітніх аудиторів дозволило би підняти процес управління вищою освітою на якісно новий рівень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Babydorych, L. I. (2014). Інституційне середовище функціонування кредитних спілок: передумови формування, сутність та функції [Instytucijne seredovyshhe funkcionuvannja kredytnykh spilok: peredumovy formuvannja, sutnistj ta funkciji]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho universytetu. Seriia: Ekonomika, 1*, 155-161.
2. Bielova, L. O., Bulba, V. H., & Postupna, O. V. (2018). Стан і проблеми здійснення управління якістю освіти та освітньої діяльності в Україні: експертне оцінювання [Stan i problemy zdiisnennia upravlinnia yakistiu osvity ta osvitnoi diialnosti v Ukraini: ekspertne otsiniuvannia]. *Theory and Practice of Public Administration, 2*(61), 1-10. Retrieved from http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/tpdu/2018-2/doc/1/1_1.pdf
3. Cherlenjak, I. I. (2007). Суспільно-еволюційний запит реформування політичної та конституційної систем України на сучасному етапі [Suspiljno-evoljucijnyj zapyt reformuvannja politychnoji ta konstytucijnoji system Ukrajiny na suchasnomu etapi]. *Strateghichni priorytety, 1*(2), 40-49.
4. Chubarj, O. G. (2013). Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку [Instytuty ta instytucionaljne seredovyshhe: teoretychni uzaghaljnennja zasad ekonomichnogho rozvytku]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho universytetu. Serija «Ekonomika», 3*(40), 98-104.
5. Chukajeva, I. K., & Bghan, L. G. (2012). Державно-приватне партнерство у реалізації проектів енергетичної інфраструктури [Derzhavno-pryvatne partnerstvo u realizaciji proektiv energhetychnoji infrastruktury]. *Ekonomika i pidpryjemnyctvo, 4*, 46-53.
6. Danjko, M. S. (2004). Роль інституційних трансформацій в забезпеченні інноваційного розвитку [Rolj instytucijnykh transformacij v zabezpechenni innovacijnogho rozvytku]. *Aktualjni problemy ekonomiky*, *4*, 97-109.
7. Drachuk, Ju. Z., Kochshkova, I. M., & Trushkina, N. V. (2012) Складові інституційного середовища інноваційного розвитку вугільної промисловості [Skladovi instytucijnogho seredovyshha innovacijnogho rozvytku vughiljnoji promyslovosti]. *Aktualjni problemy ekonomichnogho i socialjnogho rozvytku reghionu*, *13*, 61-64.
8. Dybach, I. L. (2017). Чинники конкурентоспроможності ВНЗ [Chynnyky konkurentospromozhnosti VNZ]. In *Innovaciji v sudnobuduvanni ta okeanotekhnici: materialy VIII Mizhnarodnoji naukovo-tekhnichnoji konferenciji* (p. 544). Mykolajiv: NUK.
9. Dybach, I. L. (2018) Інституціональне середовище закладів вищої освіти: теоретичний аспект [Instytutsionalne seredovyshche zakladiv vyshchoi osvity: teoretychnyi aspekt]. *Actual scientific research: Collection of scientific articles*, 66-69.
10. Fond «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva (2017*). Вища освіта в умовах реформи: зміни громадської думки [Vyshcha osvita v umovakh reformy: zminy hromadskoi dumky]*. Retrieved from https://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-umovakh-reformi-zmini-gromadskoi-dumki_2016

http://dx.doi.org/10.21511/ed.18(1).2019.04

11. Ghrynjkevych, O. S, & Levycjka, O. O. (2017). Інституційне середовище забезпечення якості системи вищої освіти: міжнародний і національний аспекти [Instytucijne seredovyshhe zabezpechennja jakosti systemy vyshhoji osvity: mizhnarodnyj i nacionaljnyj aspekty]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho nacionaljnogho universytetu*, *15*, 84-90.
12. Instytut liderstva, innovacij ta rozvytku (n.d.). Retrieved from http://ilid.org.ua/
13. Jurghelj, N. V. (2006). Формирование институциональной среды в переходной экономике как условие минимизации трансакционных издержек [Formyrovanye ynstytucyonaljnoj sredы v perekhodnoj эkonomyke kak uslovye mynymyzacyy transakcyonnыkh yzderzhek]. *Naukovi praci DonNTU. Serija: Ekonomichna, 103*, 37-40.
14. Klepov, J. G. (2001). *Транзакционные издержки и экономические функции государства [Tranzakcyonnye yzderzhky y ekonomycheskye funkcyy ghosudarstva]*. Retrieved from http://aeli.altai.ru/nauka/ sbornik/2001/klepov.html
15. Kovalenko, J. M. (2013). *Інституціалізація фінансового сектору економіки [Instytucializacija finansovogho sektoru ekonomiky]* (608 p.). Irpin: Nacionaljnyj universytet DPS Ukrajiny.
16. Kyrdyna, S. Gh. (2001). Теория институциональных матриц: в поисках новой парадигмы [Teoryja ynstytucyonaljnykh matryc: v poyskakh novoj paradyghmy]. *Zhurnal socyologhyy y socyaljnoj antropologhyy*, *4(1)*, 101-115.
17. Ljakhovecj, O. O. (2014). Формування інституційного середовища в процесі модернізації економіки [Formuvannja instytucijnogho seredovyshha v procesi modernizaciji ekonomiky]. *Ekonomika i reghion. 4*, 113-119. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2014_4_23
18. Lypov, V. (2015). Systems of higher education: a comparative institutional analysis. *Economica rozvytku, 4(76)*, 21-32.
19. Mancurov, I. G. (2011). *Інституційне планування в системі державного регулювання економіки [Instytucijne planuvannja v systemi derzhavnogho reghuljuvannja ekonomiky]* (655 p.). Kyiv: NDEI.
20. Ministry of Education and Science of Ukraine (2014). *Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року [Strateghija reformuvannja vyshhoji osvity v Ukrajini do 2020 roku]* (75 p.). Retrieved from http://old.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20 Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf
21. Mokii, A. I., Yakhno, T. P., & Babets, I. H. (2011). *Міжнародні організації [Mizhnarodni orhanizatsii]* (280 p.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.
22. Myllj, D. S. (1990). *Основы политической экономии [Osnovy polytycheskoj ekonomyy]* (495 p.). Moskva: Proghress.
23. Olejnyk, A. M. (Eds.) (2002). *Институциональная экономика [Ynstytucyonaljnaja ekonomyka]* (416 p.). YNFRA-M.a
24. Parsiak, V. N., Dybach, I. L., & Parsiak, K. V. (2014). *Управління якістю освітніх послуг [Upravlinnia yakistiu osvitnikh posluh]* (296 p.). Mykolaiv: Vydavnytstvo «Talisman».
25. Perellon, J. F. (2007). Analysing Quality Assurance in Higher Education: Proposals for a Conceptual Framework and Methodological Implications. In Westerheijden D. F. *Quality Assurance in Higher Education: Trends in Regulation, Translation and Transformation* (pp. 155-178). Dordrecht: Springer.
26. Plysenko, H. P. (2016). Якість надання освітніх послуг як чинник забезпечення ринку праці висококваліфікованими фахівцями [The quality of educational services as a factor in supplying the labor market with highly skilled specialists]. *Rynok pratsi ta zainiatist naselennia, 2*, 26-30.
27. Popov, A. E., & Mordovec, A. V. (2014). Систематизация инструментов повышения эффективности деятельности государственных органов власти [Systematyzacyja ynstrumentov povyshenyja effektyvnosty dejateljnosty ghosudarstvennykh orghanov vlasty]. In *Перспективы скоординированного социально-экономического развития России и Украины в общеевропейском контексте [Perspektyvy skoordynyrovannogho socyaljno-ekonomycheskogho razvytyja Rossyy y Ukrayny v obshheevropejskom kontekste]* (pp. 95-99). Retrieved from http://ukros.ru/wp-content/uploads/2014/03/%D0%BF%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%B2_%D0%BC%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%86.doc
28. Sernjak, O. (2016). *Запровадження інституту незалежних освітніх аудиторів як механізму громадського контролю якості вищої освіти в Україні [Zaprovadzhennja instytutu nezalezhnykh osvitnikh audytoriv jak mekhanizmu ghromadsjkogho kontrolju jakosti vyshhoji osvity v Ukrajini]*. Retrieved from http://www.edu-trends.info/education-auditors
29. Simonova, M. V. (2011). Дослідження інституційного середовища та його структури з метою залучення прямих іноземних інвестицій [Doslidzhennja instytucijnogho seredovyshha ta jogho struktury z metoju zaluchennja prjamykh inozemnykh investycij]. *Ekonomichni nauky. Serija «Ekonomichna teorija ta ekonomichna istorija», 8*(32), 318-333.
30. Smahin, V. L. (2008). *Формування та розвиток фінансового ринку в умовах трансформації економіки [Formuvannia ta rozvytok finansovoho rynku v umovakh transformatsii ekonomiky]* (232 p.). Kyiv: KNEU.
31. Tkach, A. A. (2004). Специфікація прав власності як базового економічного інституту інфраструктури ринку [Specyfikacija prav vlasnosti jak bazovogho ekonomichnogho instytutu infrastruktury rynku]. *Naukovi praci DonNTU. Serija: Ekonomichna, 75*, 229-235.
32. Turchina, S. G. (2012). Теоретичні підходи до аналізу зв'язку інституційного середовища з інноваційною діяльністю [Teoretychni pidkhody do analizu zv'jazku instytucijnogho seredovyshha z innovacijnoju dijaljnistju]. *Visnyk Sumsjkogho nacionaljnogho aghrarnogho universytetu. Serija «Ekonomika i menedzhment», 3*(51), 114-117.
33. Vakarchuk, I. O. (2009). Нова динаміка вищої освіти і досліджень для соціальних змін та розвитку [The New Dynamics of Higer Education and Research for Societal Change and Development]. In *Болонський процес 2020 - Європейський простір вищої освіти у новому десятиріччі [Bolonskyi protses 2020 - Yevropeiskyi prostir vyshchoi osvity u novomu desiatyrichchi]* (p. 64). Kyiv: Ahentstvo «Ukraina».
34. Vasylenko, N. V. (2009). *Институциональный подход к управлению образованием [Ynstytucyonaljnyj podkhod k upravlenyju obrazovanyem]* (Extended abstract of Doctor's thesis). Retrieved from http://economy-lib.com/institutsionalnyy-podhod-k-upravleniyu-obrazovaniem
35. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). *Про вищу освіту: Закон України [Pro vyshhu osvitu: Zakon Ukrajiny]*. Retrieved from http://zakon. rada.gov.ua/laws/show/1556-18